

לשוננו לעם

עורכים: ע' איתן ומ' מדן

כרך י, תשי"ט

האקדמיה ללשון העברית
מוגן בזכויות יוצרים

עשור של עברית

עיונים בתולדות לשוננו בפרק שבין תש"ח לתשי"ח *

א

הבא לסכם תולדותיה של לשון בפרק זמן המוגדר לאורו של אירוע מדיני, חייב על כורחו לנהוג שרירות מסוימת. אין פרקי תולדות הלשון חופפים חפיפה מלאה את הפרקים, שאנו מונים בתולדות הדוברים בה, כל-שכן בתקופה קצרה בת עשר שנים. יתר על כן: עשור זה רק את ראשיתו קובעים אנו קביעה אורגנית, הנבנית על אירוע מדיני-היסטורי חשוב, על הקמתה של המדינה, ואילו סופו אין הגדרתו לאורו של אירוע מיוחד, אלא היא כרונולוגית בלבד. מבחינה היסטורית אין אפוא לדבר על חטיבה מוגדרת בת עשר שנים בתולדותיה של המדינה, וודאי שאין לעסוק בעשור תש"ח—תשי"ח בתולדותיה של העברית, כאילו היה פרק זמן, שקווי גבולו, מכאן ומכאן, הם בעלי סימני-היכר ברורים.

ב

הקמתה של המדינה היה בה משום סיום תקופה בתולדותינו ופתיחת תקופה חדשה. משך הזמן שמן ראשיתה

* נוסח מצומצם של מאמר זה ראה אור בספר העשור של "הדואר" (ניר-יורק, תשי"ח), עמ' 104—109. על אותו הנושא, מנקודת מבט אחרת, כתב יצחק אבינרי שני מאמרים גדולים ב"על המשמר" כג' ובה' באייר תשי"ח.

של ההתיישבות בארץ ועד הקמת המדינה תקופה של הכנה
היה — של גיבוש כלים ועיצוב מסגרות לקראת בואה של
העצמאות המדינית, והחלה העשייה, שבאה לקיים עצמאות זאת
ולתאדירה.

בתקופת ההכנה בא לעולם תהליך, שאין לו אח בתולדות
הלשונות, תהליך החייאתה של העברית. החייאה — תווה אומר:
שיבה למצב תקין, שימת קץ למצב בלתי תקין, שנמשך לכל
הפחות כשבע עשרה מאות שנה (כנראה מראשיתה של המאה
השלישית לספירה ועד שלהי המאה התשע-עשרה). במשך כל
התקופה הזאת שימשה העברית שימוש רחב-היקף כלשון
שבכתב (הן לצורכי ספרות והן לצרכים שאינם ספרותיים, כגון
ניהול פנקסי קהילות וחילופי מכתבים) לעומת שימוש מעוט-
היקף כלשון דיבור. בתקופה ארוכה זאת — תקופה שאפשר
לקרואה "תקופת הביניים" בתולדות לשוננו — היה עיקר
קיומה החי של הלשון, קיום שבמבטא-פה, בתחומי התפילה
והלמוד. אכן, גם ב"תקופת הביניים" שימשה העברית לשון-
דיבור זעיר ושם זעיר שם — בקהילות מסוימות בצפון אפריקה,
בשיחם ובשיגם של תלמידי-חכמים בתימן, במקומות כגון
ירושלים, שבני עדות שונות נפגשו בהם ולא היה בידם כלי
של שיחה מלבד העברית¹. אבל בסיכומו של דבר אין העברית
של תקופה זאת לשון דיבור רגילה, אלא לשון שאין קיומה
קיום שלם ואשר תהליכי התפתחותה נכבלו מחמת היעדרו של

1 ראה לעניין זה "לשוננו לעם" טז—סח (ניסן—איו"ת תש"ו).

הגורם הקובע חיותה של כל לשון ולשון — הגורם שבדיבור-
פה.

עם החייאתה שבה העברית להיות לשון ככל הלשונות
(ודאי, בכך אין רצוננו לומר, שאין בעיותיה של העברית החדשה
מרובות מבעיותיהן של שאר לשונות). העידן החדש בתולדות
העברית פותח אפוא לא בהקמת המדינה, אלא קודם לכן —
בראשיתו של תהליך ההחייאה שבתקופת ההכנה. מבחינה
חברתית ומדינית החייאה זאת היא אחד מסימני-ההיכר
המובהקים של תקופת ההכנה; יש לראות בה גיבוש כלי,
שחשיבותו היא ראשונה במעלה לעיצוב דמותו התרבותית של
ציבור השואף לעצמאות מדינית. שבעים לשון מפורות ומפרידות;
לשון אחת מגבשת, וגם בעת ששבעים לשון דרות בכפיפה אחת
עמה, הריהי ממעטת את הפרוץ ומרבה את העומד.

עם הקמת המדינה נעשתה לשונו של ציבור נטול
עצמאות מדינית ללשונו של ציבור, שקנה את העצמאות
המדינית. בכך נתחזק הרבה מעמדה של הלשון בחיי הכלל.
בתקופת המנדט הבריטי הייתה העברית אחת הלשונות הרשמיות
של ארץ-ישראל, ושימושה בתחומי המנהל הממשלתי והמשפט
היה מצומצם בהשוואה לשימושן של האנגלית והערבית. הקמת
המדינה ביטלה את מעמדה של האנגלית כלשון רשמית ועשתה
את העברית ללשון העיקרית. המשמשת במרבית תחומי
המדיניות ובכל תחומי המנהל הציבורי, המשפט והצבא, ומתוך
כך נתרבה שימוש העברית גם בחיי המסחר.

לא המחוקק עשה את העברית לשונה של המדינה.
מגילת העצמאות מזכירה את החייאת העברית («מתוך קשר

היסטורי ומסורתי זה חתרו היהודים בכל דור לשוב ולהיאחז במולדתם העתיקה, ובדורות האחרונים שבו לארצם... החיו שפתם העברית...") וקובעת, כי מדינת ישראל "תבטיח חופש דת, מצפון, לשון, חינוך ותרבות"; אבל עד כה לא חקקה הכנסת חוק, הקובע את מעמדה של העברית ואת מעמדן של לשונות אחרות, שמוסדות המדינה נזקקים להן לצורכי פנים (ערבית) ולצורכי חוץ (בעיקר אנגלית וצרפתית). לא החוק הוא שפעל כאן; המציאות — השינוי שחל במעמדו של היישוב — היא שגרמה, בתהליך שהוא בחינת מובן-מאליו, וחוללה שינוי זה במעמדה של העברית.

ביסוס מעמדה של העברית בחיי הציבור בא לידי ביטוי גם בהקמת האקדמיה ללשון העברית. מוסד זה הוקם על-ידי חוק מיוחד — חוק המוסד העליון ללשון העברית (נתקבל בכנסת ביום ט"ז באלול תשי"ג) — והריהו מוסד ממלכתי. האקדמיה היא יורשתו של ועד הלשון העברית, אשר במשך שישים ושלוש שנות פעולתו (תר"נ—תשי"ג) היה כלי ראשון במעלת החשיבות בסיפוק הצרכים של העברית המתחיה. המעבר מוועד הלשון לאקדמיה מציין שינוי מעמד וסמכות מכאן והרחבת המסגרת מכאן. שינוי המעמד והסמכות — שהרי האקדמיה היא, כאמור, מוסד ממלכתי, שהחלטותיו הן בנות תוקף לגבי מוסדות המדינה; הרחבת המסגרת — הן בצירופם של חברים חדשים, והן בתכניות פעולה חשובות, ובמרכזן המילון ההיסטורי של הלשון העברית (וכבר הוחל בהכנת החלק הראשון, המילון ללשון המקרא בעריכתו של נשיא האקדמיה, פרופ' נ"ה טור-סיני), והדקדוק העברי ההיסטורי.

אותה מערכת גורמים, שביססה את מעמדה הציבורי של הלשון בתקופה שלאחר הקמת המדינה, היא שהטילה על הלשון עומס רב-ממדים: הכלי, שקודם לכן שימש צרכיו של ציבור מבקש עצמאות מדינית, בא לשרת ציבור, שהחל להיאבק בבניית מסגרותיה של עצמאות זאת, בפירושה הלכה למעשה בחיי יום יום. גם דמותו של הציבור נשתנתה הרבה: גלי העלייה הגדולים הכניסו באוכלוסייה גוונים חדשים של תרבות. הלשון נתבעה תביעות מרובות ויכלה להן: היא עברה קלות ובטוחות מתקופת ההכנה לתקופת העצמאות וקיבלה באהבה את עולן של חובות המדינה. הקמת המדינה לא היה בה אלא מבחן חדש, אמנם מבחן קשה בעצמתו ובמידותיו, לכלי שהוצק ונתחשל בתקופת ההכנה.

רצונך, יש בידך להעלות הקבלה מסוימת בין הלשון לבין כלים אחרים, שנוצרו בתקופת ההכנה — ההגנה, מחלקות המנהל שבועד הלאומי ובסוכנות היהודית — ושעליהם נבנו מוסדות ומנגנונים שבמדינה. אבל אין זאת אלא הקבלה חלקית: כלים אחרים אלה, הקמת המדינה שינתה דמותם ומהותם מן הקצה אל הקצה, ואילו בלשון אין אתה מוצא שינוי יסודי זה של דמות ומהות.

עובדה זאת — מעברה הטבעי של הלשון מתקופת ההכנה לתקופת העצמאות והסתגלותה המהירה לעומס התפקידים שהוטלו עליה — עשויה להתבאר מתוך התבוננות במהותה של העברית של שנת תש"ח ובתולדותיה מראשית תקופת ההחייאה. ואכן, דומה שסיכומו של עשור הוא גם הזדמנות נאותה לעיון

בבעיות היסוד של מעשה ההחייאה — בעיות, שהיום נראות
הן לנו כנחלת עולם רחוק.

בשלביה הראשונים של אותה תקופה היה על הלשון
לעמוד במבחן גדול, מבחן היכולת. במבחן זה — ולאמתו של
דבר לא מבחן אחד היה כאן, אלא שרשרת של בחינות, אחת
נוגעת בחברתה — צריך היה להשיב על שאלות, שנקבו וירדו
לעיקרו של מעשה ההחייאה. שאלה ראשונה הייתה עקרונית:
התוכל לשון, שבמשך דורות לא דוברת בפה של מרבית
בני העם, לחדש ימיה כקדם? שאלה שנייה יסודה היה בצד
הפסיכולוגי-התרבותי: התצלח לשון, שמעיקרו של דבר אינה
אלא "לשון קודש", לשמש מנוף בתהליך של תחייה לאומית.
בעיקר תובן שאלה זאת, אם ניתן דעתנו על העובדה, שבין
שואליה מצויים היו רבים, שביקשו לזווג את תהליך התחייה
הלאומית בתהליך של תיקון פני החברה ושינוי ערכיה; לגבי
חוגים מסוימים סימלה העברית, "לשון הקודש" של אותה
תקופה, את החברה הגלותית המסורתית בבחינותיה השליליות.
שאלה שלישית דנה בצד המעשי: התכשר לשון, שאינה משמשת
לשון דיבור, לשוב ולהיות אמצעי של תעביר (קומוניקאציה)
בין אדם לחברו, ואם כן — כיצד, בשעה שהיא חסרה מטבעות
רבים, שבלעדיהם אי-אפשר, וכל עוד שאין הם מצויים, אין
אדם עשוי לדבר בפה מלא ובשפה ברורה, אלא ברמזים ובקטעי
דברים, או במעין לשון עירובין?

תשובה לשאלות אלה ניתנה מגופו של מעשה ההחייאה.
תחיית הלשון הייתה קשורה בתחייה הלאומית, ושני תהליכים
אלה הזינו זה את זה. ועוד: בראשיתו נסתייע מעשה ההחייאה

בכוחה של המציאות החברתית של אותה תקופה, שכן אז הייתה העברית הלשון היחידה, שהיה בה כדי לגשר בין בני עדות שונות, ובכוחה של מורשת התפילה, הקריאה והלימוד, שכן כל עדות ישראל קיימו אותה שעה, כפי שהן מקיימות עתה, מסורות חיות של קריאה במקרא ובספרות שלאחריו. ואם כי לשון מדוברת ממש לא הייתה כאן, לשון שבהגייה, שבצליל החי, הייתה כאן. גם ממקום אחר עמד לו סיוע למעשה ההחייאה — מן המקורות שבכתב, ובעיקר מן הספרות של סוף תקופת ההשכלה וראשית התקופה שלאחריה, שלשונה גילתה סימנים מרובים של חיות ושל התחדשות. הגורמים הללו הכריעו את הכף, אלא שעדיין היה צורך לעשות את הלשון כשרה לדיבור-פה, להקנות לה כלים שיעשוה אמצעי של תעביר, לשון ככל הלשוניות. ואכן, נמצאו כאן עושים ומעשים, ובייחוד גדולה בפרשה זאת, כידוע, זכותו של אליעזר בן-יהודה, שהשנה, בעשור למדינה, מלאה מאה להולדתו.

זה כשלושה דורות, מאז ראשיתו של תהליך ההחייאה, תולכת העברית ויוצרת לעצמה כלים, שהיא זקוקה להם. תהליך רצוף זה של יצירת מלים — ובאמרנו יצירה, מכוונים אנו למשמעות הכוללת של מושג זה, כלומר הן להעלאה מן המקורות שבכתב, הן לחידוש ולשאילת-התרגום וכיוצא בזה — שני אפיקים יש לו. מכאן — יצירה במאורגן, בסמכותו של מוסד, תחילה ועד הלשון ומשנת תשי"ג האקדמיה ללשון העברית, ומכאן — יצירה שלא במאורגן, שהיא פרי פעולתם של יחידים, בין הם סופרים והוגים, בין הם שרי הממשלה, בין הם סתם אזרחים הגונים, שחידושים משלהם הוטלו לחללה של המציאות

הישראלית ונקלטו בה. שני סוגי היצירה הללו בתחום אוצר המלים — ותולדות לה ליצירה זאת בתחומי המורפולוגיה, שכן דרכי היצירה המילונית קבעו מסגרות חדשות גם לגבי טביעת הצורות — היה בהם לספק הרבה מתביעותיהם של הדוברים. בכך גם נתחזקו שורשיה וגזעה של העברית המתחיה, והיא נעשתה גמישה וקלת-סיגול לצרכים המתחדשים ומתרגשים עליה.

העברית של שנת תש"ח הייתה אפוא מוכנה בכוח לספק את הצרכים, שהקמת המדינה הטילה עליה. בפועל לא היו בה, בעברית של אותה שנה, אלא מעטים ממונחי המנהל והצבא; אבל בכוח היו בה רבים, וראיה לדבר — המהירות והקלות, שבהן נמצאו ללשון מאות של מונחים אלה. הבה וניטול לדוגמה פרשה אחת במונחים אלה ונתבונן בה.

דומה שבן-לילה הייתה לצבא ההגנה לישראל מערכת שלמה של שמות לדרגותיהם השונות של חייליו: טוראי, טוראי ראשון, רב-טוראי, סמל, סמל ראשון, רב-סמל, ראשון, סגן-משנה, סגן, סרן, רב-סרן, סגן-אלוף, אלוף-משנה, אלוף, רב-אלוף (התמורות שחלו במערכה זאת במרוצת השנים, אינן מענייננו כאן). בשמות אלה של הדרגות אתה מוצא יסודות שונים, מהם קדומים שהועתקו ממסדם המקראי, כאלוף וכסרן, ומהם חדשים, כטוראי וכסמל, שבאו לעולמה של הלשון בימי המחתרות שקדמו להקמת המדינה. יסודות אלה משמשים מצד אחד כמונחים בעלי משמעות קבועה (טוראי בצה"ל מקבילו של private בצבא בריטניה וארצות הברית, ואלוף מקבילו של brigadier, ומצד שני הם מהווים אבני בנין, רכיבים, של

צירופים שונים, שכל אחד מהם הוא מונח קבוע ועומד (רב-טוראי = corporal, סגן-אלוף lieutenant-colonel). המתבונן במערכת הצירופים בכללה נמצא למד, כי רוב בניינה עשוי מתפוזנות קבועות, ורכיביהם הראשונים (כגון: רב-או האחרונים (כגון: משנה, ראשון) של הצירופים חוזרים — רב-טוראי, רב-סרן, רב-אלוף; סגן-משנה, אלוף-משנה וכיוצא בהם. וכן הוא מעלה, שאין תולדותיו של רכיב פלוני כתולדותיו של רעהו. הרכיב משנה, תיבה עברית עתיקת-ימים ורבת-הוראות. השווה, למשל, כסף משנה (בראשית מג, יב [= משנה כסף — שם, שם טו]) ולחם משנה (שמות טז, כב) לכהן משנה (מל"ב כג, ד וכה, יח; ירמיהו נב, כד) ולמשנה אשר בירושלים — רובע מרובעי העיר (מל"ב כב, יד = דה"ב לד, כב; צפניה א, י).

רכיב זה נולד בלשון דרגות הצבא תחילה כמקבילו של second הלוועזי בשם הדרגה סגן-משנה (second lieutenant), ושימוש בשם הדרגה אלוף-משנה (colonel) — דרגה שנקבעה בצה"ל בתקופה מאוחרת יותר ממרבית הדרגות — יסודו כנראה באנלוגיה לסגן-משנה. משמע, אף-על-פי שיש כאן זיקת תרגום מחמת עצם מהותה של הדרגה, המשך ישיר כאן לדרך מינות עברית קדומה: הקבל את סגן-המשנה ואלוף-המשנה של ימינו לכהן-המשנה של תקופת המקרא.

שונים גלגוליו של הרכיב רב. מסתבר ששימוש של רכיב זה בשמות הדרגות בא לעולם תחילה מתוך בקשת תרגום ל- major הלוועזי שבמונח sergeant-major. מונח זה תורגם כרב-סמל (וברור מפני מה הוקדם הרכיב רב ולא נקבע, כדרך המונח הלוועזי, אחרי השם סמל; אילו בא רב אחרי סמל,

היה משמש כתואר-השם). ומכאן נתפשט שימושו של הרכיב רב לשמותיהן של דרגות אחרות. היחס בין סמל לבין רב-סמל פירושו הבדל בדרגה אחת, ולשם ציונו של אותו יחס בא רב לשמש בשמות הדרגות רב-סרן ורב-אלוף. בין סרן לרב-סרן דרגה אחת, וכן בין אלוף לרב-אלוף. חורג מכלל האמור רב-טוראי, שכן לכאורה שתי דרגות בינו לבין טוראי; אבל דרגת-הביניים, טוראי ראשון, נבדלת משאר דרגות הצבא ביחסה לדרגה שלמטה ממנה ולזו שלמעלה ממנה.

הרכיב רב מצוי גם בלשון המקרא, וראה מה בין קנקן חדש לבין קנקן ישן. במקרא משמש יסוד זה בתצורת כינויים קבועים — כדרכו ברב-טבחים, ומסתבר שיש כאן זיקה ללשון אשור ובבל — ובתצורת תארים, כדרכו ברב-פעלים², בעיקר לפני שמות מופשטים, כגון רב-חסד, רב-תבונה, רב-ברכות, רב-מארות; פעמים גם לפני שמות מוחשיים: רב נוצה (יחז' יז, ז), והשווה רבת בניס (שמ"א ב, ה), ושימושו הוא להבעת ההפלגה במעמד, בדרגה ובמידה. ואילו בסולם הדרגות של הצבא בימינו קובע רב, כפי שראינו, עדיפות בדרגה אחת. ועוד מלמדת השוואה זאת, כי בתצורת הכינויים הקבועים מצמידה לשון המקרא את הרכיב רב הן אל צורת הרבים — רב-טבחים, רב-סריסים; בארמית המקראית רב חרטומיא (דנ' ד, ו) — והן אל צורת היחיד — רב החובל (יונה א, ו), רב-סריס (מל"ב יח, יז; ירמ' לט, ג), רב-חג (ירמ' שם), והם

2 ויש מנקדים: רב פְּעָלִים (נ"ה טור-סיני, הלשון והספר, כרך

האמונות והדעות, ירושלים תשט"ז, עמ' 31, הערה 11).

כנראה שאילות ישירות מן האכדית, ודינם דין שמות ולא דין תארים, — ואילו לשון המינוח הצבאי מצמידה את הרכיב הנידון אל צורת היחיד (רב־סמל, רב־אלוף), שכן אין כאן סמיכות אלא בניית צירוף קבוע.

כשם שמונחי צבא נתחדשו על נקלה ונקלטו עד מהרה, כך עלה למלים, שבאו לספק צרכים בתחומים אחרים. תקופת ההכנה המציאה לנו משרד כתמורה למינסטריום האירופי (מתוך זיקת־תרגום ברורה; השווה office השימוש הבריטי), ותמורתו של מיניסטר נמצאה לנו אחר הקמת המדינה בשך המקראי.

אין צריך לומר, שאין בידינו אלא להדגים כאן דוגמות אחדות מן הפרשה הנרחבת של החידושים, שנתחדשו בלשון בתקופה שלאחר הקמת המדינה. היום, כלפני עשר שנים, נראות לנו דרכי החידוש — בין היצירה מתוך הנתון בלשון בכוח, יניקה מן המקורות, שלעתים קרובות יש בה שינוי של משמעות ושל תצורה, בין השאילה והתרגום — סלולות ותקינות. לפני כשניים־שלושה דורות, בשלביה הראשונים של תקופת ההחייאה, נראו תהליכי היצירה של הלשון המתחדשת תמוהים בעיני רבים, ועוררים ומלעיגים קמו על הצורות שנתחדשו. אט אט פג התמה: פירותיהם של תהליכים אלה נתקבלו בקהל, למאותיהם ולאלפיהם, עד שפעמים הרבה אין צורה שנתחדשה ניכרת בחדש שבה. כך נתהוותה בהדרגה רקמתה הכוללת של לשון ימינו.

טבעם של דברים הוא, שרקמה זאת יוכרו בה אותותיהם של חבלי ההחייאה וההתחדשות, ומה היטיב להביע זאת משורר בשירו:

אמר השומע עברית: יש דבר סוד
העובר בפתאם כמו חשך ורשף
בתוך רעש חיי הלשון הזאת
העושה כל מלאכה אשר לה היא נדרשת.

בלשון החיה שעלתה באוב
ובעוד טעם מותה בשוליה
שוב קוראה היא בשם לחיה ועוף
ולחמה ולבנה שעליה.

במלים שפתחו במשא-ומתן
על במה ובשוק ובעתון הערב
בעודן משמרות את משנה-מהותן
הדמומה וצופה מארב.

העברית - יש בה נפקד של אלים-לוי
הנשלב בה מוחש ומבקייע
בשמענו אותה מפומון של הבאי
או מתוך הבדיחה והשיח.

יש בה תג חדלון, יש זכרון אין-היות
שנטוה בחדוש היותה. יש בה כפל
הויה ומהות. נפלאה היא מאד
לא זרה היא לשוק ונאה היא לספר.

וְרָאָה הִיא לְשִׁיחַ זְקֵנִים וְנֹעָרִים,
אֲךָ כְּמַתַּח סְמוּי שְׂאִין שֵׁם לוֹ וְתֹאֵר
יְהִיבֶהּ פֶּה וְשֵׁם בֵּין גּוֹפֵי הַדְּבָרִים
וְיִבְנֶה אוֹתוֹ רוּחַ דְּקִיק שֶׁל אֵין תֵּאֵם...

אוֹתוֹ רוּחַ שֶׁהוּא גַם תְּחוּמָה שֶׁל רִיקוּת,
גַם תְּחוּמָם שֶׁל זְנוּק וְרִתֵּעַ,
בּוֹ חוֹלְפוֹת הַמְלִים כְּחִזּוֹי הָעֶקוּד
וְנִפְרָק, חוֹשְׁפֵי כְּשֶׁרֶטֶת.

(נחמן אלטרמן, עיר היונה)

אבל בסיכומו של דבר חיובי הוא המאזן — חיובי ביותר:
העברית "עושה כל מלאכה אשר לה היא נדרשת": בסיומה
של תקופת ההכנה, עם הקמת המדינה, הייתה העברית של
ארץ ישראל, כפי שראינו, לשון בעלת מסד של ממש, עשויה
לספק צורכי העתיד, כשם שעלה בידה למלא תביעות העבר.

ד

תולדותיה של העברית החדשה — ובעיקר של הלשון
המדוברת — כולן, מראשיתן, רשומים בהן אותות גלי העלייה,
שאוכלוסייתה היהודית של מדינת ישראל נבנתה מהם. אבל
התקופות, שקדמו להקמת המדינה, לא ידעו עליית המונים
רבת היקף כעלייה שלאחר הקמת המדינה. בארבע השנים
הראשונות למדינה הוכפלה אוכלוסייתה: מספר העולים מיום

הכרזת העצמאות ועד 1952 הוא כדי 710.000 נפש³. משנת 1952 ועד היום נוספו לישראל מאות אלפי עולים, ירבו וישגו. עלייה זו כינסה בישראל בני גלויות שונות ופזורות רבות; את פליטי המחנות ושרידי הקהילות של מרכז אירופה; את בני קהילות בולגריה, תימן, עיראק ולוב — קהילות שעלו כמעט בשלמותן; את יוצאי צפון אפריקה, פרס, תורכיה וארצות אחרות. ברור ומחזור, שרקעם העברי של עולים אלה לא היה אחיד: בהם שלמדו ושנו בארץ מוצאם, כבני תימן, ובהם שלא הייתה בידם ביום עלייתם אפילו צורת אות. המבדק הסטאטיסטי העלה, כי בממוצע הייתה ידיעת העברית בקרב העולים, שעלו ארצה בשנים 1948—1952, מועטת יותר מאשר בקרב בני העליות, שקדמו להקמת המדינה.

עצמתה של העלייה בתקופה שאחרי הקמת המדינה מיעטה, מבחינה סטאטיסטית, את שימושה של העברית בחיי הפרט, שכן במשפחות עולים רבות לא העברית היא לשון הדיבור. בין התמורות, שחלו אחרי הקמת המדינה במעמדה הציבורי של העברית, לבין התמורות, שחלו בתקופה זאת

3 נתונים אלה, כאחרים המובאים בפרק זה, לקוחים ממחקרו המאלף של פרופ' ר' בקי מן האוניברסיטה העברית — תחיית הלשון העברית באספקלריה סטאטיסטית, "לשונו" (ב) (תשט"ז), 65—82, וכ"א (תשי"ז), עמודים 41—68. מהדורה מורחבת של מחקר זה נתפרסמה באנגלית (Scripta Hierosolymitana, כרך ג).

במעמדה של העברית בחיי הפרט, קיים יחס קוטבי: הקמת המדינה, שביססה, כפי שראינו, את מעמדה של הלשון העברית בחיי הציבור, רופפה מעמד זה בחיי הפרט. אין צריך לומר, שריפוף זה עלינו לראותו בעין הסטאטיסטיקאי הסוציולוג: ב"ישראל השנייה", בקרב העולים, אין מקומה של העברית בחיי הפרט כמקומה בחיי הפרט בישראל היציבה — בקרב האוכלוסייה הוותיקה. ברור שהבדל זה בשימוש הלשון מהווה חיץ חברתי-תרבותי בין חדשים לוותיקים.

מציאות זאת, שתארנו בקצרה, אינה אלא בת-שעתה. פני הדברים משתנים והולכים בקביעות. מבחינת שינוי דמותם הלשונית של בניה נתונה ישראל בתהליך של מבצע ממושך — מבצע הנחלת הלשון. מבצע זה הוא ממלכתי — למשרד החינוך והתרבות של מדינת ישראל מחלקה מיוחדת שעניינה בכך, המחלקה להנחלת הלשון ולהשכלה. למעשה נאבקה המדינה בחיץ הלשוני והתרבותי שבין "ישראל השנייה" לבין ישראל הוותיקה בשלושה אפיקי-פעולה עיקריים: רשת החינוך — גני-הילדים ובתי-הספר; צבא ההגנה לישראל; מוסדות התוראה למבוגרים לסוגיהם.

גני הילדים ובתי-הספר, המעצבים את דמותו של הדור הבא, מקנים לילדים את הלשון על נקלה ותוך עת קצרה, וניתן להניח, שקניית לשון בגיל זה קניין של ממש היא: "הלומד ילד למה הוא דומה? לדיו כתובה על נייר חדש". אמנם אין בהקניית העברית לילדי העולים משום עקירת לשון האם, שכן במקרים רבים מוסיפים הילדים בביתם לדבר בלשון אמם; אבל דבר זה הוא בדרך הטבע: דו-לשוניות — ועתים גם רב-לשוניות —

סימן מובהק הוא לדור של הגירה, שבו קונים ההורים את לשון המדינה מפי ילדיהם.

צבא ההגנה לישראל — שתפקידו החינוכי בפרשת מיזוג הגלויות הוא בעל חשיבות ראשונה במעלתה — משמש תחליפו של בית-הספר לאותם עולים, שמפאת גילם לא ביקרו בבית-ספר עברי תקין, או שחינוכם העברי הוא מועט. מערכת גרחה של הוראת הלשון — ואף של הוראת מקצועות אחרים — מקיים צה"ל לחייליו⁴, ושלביה השונים של מערכת זאת מותאמים לרמות הידיעות של הזקוקים ללימוד הלשון. ברור, שאין קניית העברית בצבא נעשית רק בשיעורי הלשון; הרבה עושה כאן ההימצאות בחברה, ששפתה היא עברית, ההיזקקות ללשון הפקודה והמנהל הצבאי, ההואי והתרבות.

מוסדות ההוראה למבוגרים, שאינם אנשי צבא, בני סוגים שונים הם: אולפני-הבוקר — חמשת חודשי לימוד; עשרים וארבע שעות לימוד בשבוע, אולפני-הערב — משתים עשרה ועד שש עשרה שעות לימוד בשבוע, האולפניות — מארבע ועד שש שעות לימוד בשבוע — וכיתות „ראשית דעת“, שמגמתן לבער את הבערות⁵. מוסדות אלה כולם בעלי ערך הם, ובעיקר חשובים הישגיהם של אולפני-הבוקר ואולפני-

4 ראה בעניין זה: שלמה הרמתי, עברית בצה"ל, „הדואר“, שנה

ל"ד, גליון ל"ד (י' מנחם-אב תשט"ו).

5 תודתי נתונה לר"ר ש' קודש, מנהל המחלקה להנחלת הלשון

ולהשכלה של משרד החינוך והתרבות, על שהמציא לי חומר לגבי תחום זה של הקניית הלשון למבוגרים.

העבודה, ושיש בהם חידוש גם מן הבחינה הכללית של הוראת
הלשונות. תוך חודשים מעטים הם מקנים עברית "יסודית"
לחניכיהם ומכשירים אותם להתערות מהירה בחיי המעשה.
אכן, עומדת ישראל בסימנה של הנחלת העברית, וגדול
רצונם של העולים לרכוש את הלשון — באופן יחסי גדול
יותר מאשר לפני הקמת המדינה⁶. הסיבה לכך ברורה: טבעם
של דברים הוא, שאדם משתדל לרכוש את לשון מדינתו. ודאי,
דרך כלל אין לשון שנייה נקנית במילואה, ומכל מקום לא
בתקופה קצרה. לבטי הלשון והתרבות של העולים שבשנות
שיבה ועמידה — ועתים גם לבטיהם של בני גילים צעירים
יותר — הם עזים בחריפותם וגדולים בהיקפם. לבטים אלה
אין מפלט מהם; אבל פני המדינה בעתיד ייקבעו בעיקר על
ידי בני הדור הצעיר, ומבחינת ההיקלטות במצעה העברי של
המדינה גדול, כמובן, כוח בני העולים מכוח האבות.

ועוד נקודה ראויה לציון בפרשה זאת. אין ישראל
קנאית לעברית. הקנאות לעברית, הקפדנות החמורה על הדיבור
העברי ועל השימוש בלשון, נחלת העבר הם. עובדה זאת סימן
טוב היא למדינה, וסימן טוב היא לעברית שבה: אין הקנאות
אלא אות של חולשה, והיעדר הקנאות לעברית בתקופה זאת,
שבה נשמעות לשונות רבות בתחומיה של מדינת ישראל, יסודה
בכך, שהעברית כבר נתחזקה ונתבססה במידה מספקת —
סומכת היא על כוחה, ואין היא זקוקה לקנאים שיקנאו לכבודה.

6 אף עניין זה מוכח מתוך המחקר הסטטיסטי. ראה במחקרו

הנוכח של פרופ' בקי.

במלים אחרות: אף-על-פי שרצוננו להקנות את הלשון למרבית תושבי המדינה תוך עת קצרה, מבקשים אנו לעשות זאת בדרך תקינה של רעות וסבלנות ומתוך הנחה, שפעמים יפה כוח הזמן מכוח השכל. ודאי שאין רצוננו לגזור על השימוש בלשונות אחרות. היו ימים — והם אינם רחוקים — שבהם היותה השימוש המרובה בלשונות לוועזיות סכנה לעברית המתחיה. סכנה זאת עברה-חלפה, ואין אנו מרגישים בה היום, ודומה שגם בשנת תש"ח שוב לא חשנו בה — שכן אותה שנה כבר הייתה העברית החדשה בעלת מסד איתן ויציב.

ה

העברית החדשה — ובעיקר העברית המדוברת במדינת ישראל — היא תופעה בעלת סימני היכר ברורים. כשאומרים אנו "עברית מדוברת בישראל" כוונתנו לאותה לשון המדוברת בפני ילידי הארץ (או בפני בני הארץ, שאף על-פי שאין לידתם בישראל, אין הלשון שבפיהם שונה מלשונם של ילידי הארץ, ואין בה אותות של מבטא המעידים על זיקה ישירה ללשון זרה). ככל לשון אין העברית המדוברת בישראל תופעה אחידה, ואפשר שיותר מכל לשון אחרת עתידות לחול בה תמורות, שיסודן ברקעם הלשוני המגוון של דובריה. אבל נסתרות ועתידות מי יבין. בבואנו להתבונן היום בעברית המדוברת, הרינו רואים אותה כבעלת קווי ייחוד משלה, ומבחינה בלשנית יש בידינו לתארה כיחידה לעצמה ולקבוע בבירור את זיקתה לתקופות הקודמות בתולדותיה של הלשון.

לגבי הבלשן מסקנה זאת היא בכלל הדברים, שאינם

צריכים אמירה: חייב אדם להבחין, בבואו להתבונן בכל לשון שהיא, בין הגישה הסינכרונית לבין הגישה הדיאכרונית. הראשונה מתארת את הלשון כמות שהיא בשלב מסוים של התפתחותה (למשל: העברית של שנת תש"ח), מבלי שתזקק לשלביה הקודמים של התפתחות זאת (כלומר: לעברית של תקופת המקרא או המשנה וכו'). השנייה דנה בהתפתחותה ההיסטורית של הלשון. הבחנה זאת, שנתייצבה ונתבססה מתוך תלמודו של הבלשן Ferdinand de Saussure (1857—1913), איש ג'ניבה, אין עליה עוררים.

דומה שלפנינו אמת מוסכמת; אבל בתחום העיסוק בעברית החדשה לא הייתה משמעותה של אמת זאת נהירה כל הצורך. רבים מן העוסקים בלשון מדדו את העברית החדשה באמת-המידה של העברית הקלאסית, ובאו לדון על ה"נכון" ועל "שאינו נכון" בה מתוך השקפה נורמאטיבית (השקפה הרואה את הלשון לאורה של מערכת חוקים וכללים, שלפיהם יש לנהוג) ולא מתוך השקפה תיאורית-נוהגית (שעניינה בלשון כמות שהיא בפי דובריה, ולא כפי שהיא צריכה להיות לאורם של חוקים וכללים). עובדה זאת, העדפת הגישה הנורמאטיבית, היא תוצאת המסיבות ההיסטוריות. התקופה החדשה בתולדות העברית, מראשיתה של ההחייאה ואילך, היא כולה תהליכי התחדשות, הסתגלות והתגבשות יחסית — עד שנדמה היה, כי הלשון החדשה, ובייחוד העברית המדוברת, אין בה קביעות כלל. ועוד: בלט בלשון גם חוסר האחידות, שכן בכלל ציבור הדוברים מצאת — כפי שאתה מוצא היום — דרגות שונות של שליטה בעברית, החל בשליטה המלאה, אצל

הדובר שהעברית לשון-אם לו, וכלה בדיבור קטוע ומגומגם, אצל הדובר המתחיל לקנות לו את העברית. ואם אדם מעלה את המסקנה, שהעברית המדוברת אין בה קביעות הניתנת להגדרה ואף אחידות אין בה, ודאי שאין הוא יכול לבוא אל לשון זאת באמות-מידה הנטולות מתוכה; על כורחו עליו לדון אותה לפי הכללים הקבועים והעומדים של תקופות קודמות בתולדותיה.

אבל לאמתו של דבר העברית המדוברת — וכוונתנו, כאמור, ללשונם של בני הארץ שהעברית להם לשון-אם או כלשון-אם — היא תופעה, שיש בה קביעות מסוימת ואחידות בקווי מבנה מרובים, וגיבוש יחסי זה שנתגבשה מחייב שינוי היחס אליה. ואכן, בעשור האחרון עדים אנו לשינוי היחס אל הלשון, ובעיקר אל הלשון המדוברת. בעשור זה קמו סניגורים לגישה חדשה, גישה הדורשת להכיר את העברית הישראלית כלשון, שיש לדון אותה מתוכה, ולא לפי כללי העבר. חלוץ העושים להעלאתה של גישה זאת הוא ד"ר חיים רוזן מן האוניברסיטה העברית, שספרו „העברית שלנו — דמותה באור שיטות הבלשנות“ (תל-אביב, תשט"ז) עורר ויכוח חשוב. רוזן העלה את המונח „עברית ישראלית“ לציון העברית המדוברת בפי בני הארץ. הוא טוען להכרתה כתופעה לשונית עצמאית, ובספרו זה הביא ניתוח מבני של עברית זאת. חשיבות חיבוריו של רוזן לא רק בחדש שבהם, אלא גם בכוחם

7 דיונים בבעיות תחביריות של העברית הישראלית ימצא הקורא בספרו החדש של רוזן „עברית טובה“, עיונים בתחביר הלשון הגכומה“ (ירושלים תשי"ח).

המעורר; מן הוויכוחים והדיונים, שנתקיימו אגב חיבורים אלה, נמצא מדע הלשון שלנו נשכר 8.

הכרת העברית המדוברת היא חשובה גם לגבי ראיית המתהווה בתחומיה של הלשון הכתובה. שכן הראשונה הולכת וחודרת לתחומיה של האחרונה. בעברית הנכתבת בישראל ניתן להבחין שלושה רבדים: הרובד העליון, לשונן של יצירות ספרותיות, ואין צריך לומר, שיש בו ברובד זה סגנונות שונים; רובד הביניים — לשון העיתונות ולשון הכתיבה הרגילה, היום-יומית; הרובד התחתון, שהוא תת-תקני (סובסטאנדארדי), וקרוב יותר ללשון המדוברת, וכמוה סגנונות אחדים בו. רובד אחרון זה גילויי בעיקר באותם מכתבים ומודעות, המזכירים במידה רבה את קווי ייחודה של הלשון המדוברת 9.

צא וראה, מה רב המרחק בין רובד אחרון זה לבין הרובד העליון, ודייך אם תעיין עיון כולל בדוגמה אחת מכל רובד. נביא כאן בת-גון אחת מכל אחד משני הרבדים הללו.

8 אין בידינו ליתן כאן סקירה ביבליוגרפית על דיונים אלה. נסתפק בהזכרת חיבורו של פרופ' זאב בך-חיים, "לשון עתיקה במציאות חדשה", "לשוננו לעם" מחזור ד', קונטרס ג—ה (לה—לו; טבת—אדר תשי"ג), שבו מוצגת גישה הנבדלת מגישתו של רוזן.

9 השחה לעניין זה את "שלושת סוגי הלשון העיקריים", שציננס פרופ' ח' רבין במאמרו "עברית בינונית" ("לשוננו לעם" פה, שבט תשי"ח, עמ' 89).

שאם כי ייצוג של הרובד כולו אין בה, יש בה ללמד על המצוי
בו.

דוגמה מן הרובד התחתון:

„באו אנשים ממשרד אונה, סוכנים מרחוב אלנבי וסחטו
כסף, סך חמישים לירה א"י ולירה אחת של בול בשביל הגרלה
שתהיה ביום רביעי. הם אמרו ששימו אותי ואת אשתי ואת
הילדים שלי בתוך ההגרלה על מנת שנקבל חמש עשרה אלף
לירה. אמרתי להם: אין לי כסף, אני רק מקבל כלכלה מעזרה
סוציאלית ואני גם אדם זקן ולפעמים עובד עבודות דחק. והם
הבטיחו דברים הרבה זמן. אמרתי להם אין לי. יש לי חמישים
לירה ולירה אחת בשביל הילדים להאכיל אותם וגם כן יש לי
אשה חולנית. אני לא אתן לכם. אני רוצה לתת להם אוכל.
אני לא ארעיב את הילדים שלי ואתן לכם הכסף. אתם לוקחים
הלחם שלנו מהפה. מיד דברו הרבה זמן ונתנו פנקסים ופתקאות
ובלבלו לי את המוח ואמרו שביום חמישי נקבל את הכסף —
חמש עשרה אלף לירה. יום חמישי אני מחכה, לא ראיתי חמש
עשרה אלף ולא הכסף שלי. מרוב חרטה נרדמתי ולא ידעתי
בעצמי, אני בשמים או בארץ. מיד אשתי נתנה על ראשי מים
קרים ואמרה לי מה יש. אמרתי לה אין שום דבר. אירע לי
המקרה זה השבוע.“

(מכתב למערכת, „מעריב“, ה' בתשרי תשי"ח, 19.9.58.)

דוגמה מן הרובד העליון:

„רוכבים היו בשתיקה. הסוסים לא נצטרכו לדפיקה
ולזירוף, וינאי בולש היה את החשיכה ומרעיד קלות, לא כמי
שתקפוהו צינה או פחד, אלא כמי שפתע הוחש מירוף דמו.

תחילה רכבו על פני הרכס, כשהם שומרים קרבתה של אמת-
המים הבאה אל המצודה מצפון. אחר-כך ירדו עם משעול
העדרים ובאו בנחל, אשר כתלי-ההרים לו מזה ומזה.
(משה שמיר, מלך בשר ודם, מהדורה ב', עמ' 17).

תהום בין שני הקצוות, בין רובד לרובד. ובין קצה
אחד למשנהו משתרעים המקורות, שמהם ניזון רובד לשון
הביניים, היא הלשון שאנו נזקקים לה בכתיבתנו הרגילה —
לשון מרבית הכותבים שחינוכם תקין, הלשון הכתובה, שפניה
כפני הדור. אמור מכאן, שאי אפשר לנו לראות את
רובד הביניים באורו הנכון, אלא לאחר שנעמוד גם על טיבה
ומהותה של העברית המדוברת.

ועוד: לאמתו של דבר, אין שאלת היחס בין העברית
של ימינו לבין מורשתנו הלשונית אלא בחינה אחת בפרשה
נרחבה יותר — פרשת היחס בין תרבות ההווה שלנו לבין
תרבות העבר. אין רצוננו לנתק את העברית של ימינו מן
הזיקה למורשת העבר, וגם אילו רצינו בכך, ספק אם יכולנו
לעשות זאת. וודאי שאין אנו יכולים להניח את העברית של
ימינו ללא בקשת טיפוח והכוונה — במידה שהיא תיענה לכך¹⁰.
אבל פעולות של טיפוח והכוונה חייבות, על כורחן, להיבנות
על המציאות שבלשון.

10 שאלת שיפור הלשון, הרצר והאפשרי בתחום זה, היא עניין
לעצמו. מבין החיבורים המייחזים עצמם לפרשה זאת נזכיר את „עברית
כהלכה“ מאת ד״ר יצחק פרץ. בשלושת חלקיו של ספר זה הביא המחבר
חומר מרובה וחשוב — פרייה של עבודה כת-שנים.

אין זה מקרה, שהוויכוח שנתעורר בשאלת העברית
הישראלית בא לעולם בעיקרו בעשור האחרון. ויכוח זה ושינוי
הגישה שביסודו הם תוצאה של שלב גיבוש מסוים בהתפתחות
הלשון, שלב שהגיעה אליו הלשון בתקופה שבין ראשיתה של
מלחמת העולם השנייה לבין מלחמת השחרור. ועוד: מלחמת
השחרור וההוואי הצבאי בתקופה שלאחריה הביאו לעולם
מערכת שלמה של ביטויים וניבים, "לשון הצבא". בכך הודגש
ייחודה העממי המובהק של הלשון המדוברת בישראל, ויש
בידך ללמוד זאת גם מדרכם של סופרים — כס' יוזר ב"חירבת
חזעה" ו"ימי צקלג" (ואין זאת אלא דוגמה אחת). שנתנו דעתם
על לימודה של הלשון המדוברת והבאתה בפי גיבורי יצירותיהם.
עדות ישראל, שנתקבצו במדינת ישראל, הביאו עמן,
עדה עדה מארץ מוצאה, מסורות קריאה עבריות חשובות. במשך
דורות רבים, באותה תקופת-ביניים ארוכה, שבה לא הייתה
העברית לשון דיבור רגילה, היה עיקר קיומה החי של לשוננו
בקריאה — קריאת המקרא והספרות שלאחריו ולימודם של
טקסטים אלה — ובתפילה. עברית זאת, שהועברה אלינו
במסורות של קריאה, מהי? העיון מלמד, שעלינו להבחין בין
מסורות הקריאה במקרא לבין מסורות הקריאה בספרות שלאחר
המקרא. אצל כל העדות — להוציא את השומרונים, שקיימו
מסורת עצמאית ונבדלת — בנויה קריאת המקרא על הניקוד
הטברני, שנתקבל בכל תפוצות ישראל ודחה מסורות אחרות
של ניקוד, וכל עדה מפרשת את סימני הניקוד הטברניים לפי
מסורת-המבטא הנוהגת בידיה ומממשת סימנים אלה בהתאם
למסורתה. ההבדלים בין העדות בקריאת המקרא הבדלי

מבטא בלבד הם (אין אנו נותנים דעתנו כאן על נעימות הקריאה). שכן בדרך כלל אין עדה נבדלת מחברתה בעניין מהות ניקודו של נוסח המקרא: בעיקרו של דבר ניקוד אחד לנוסח המקרא, הנוהג בכל תפוצות ישראל. לעומת זאת אין לספרות שלאחר המקרא ניקוד אחיד, ניקוד שנתקבל בכל עדות ישראל. בקריאת ספרות זאת נוהגת כל עדה לפי מסורת הניקוד המקובלת אצלה¹¹. דרינו רואים אפוא, כי בעוד שמסורות הקריאה במקרא עשויות להורותנו דעת בעיקר בפרשת המבטא, חשובות מסורות הקריאה בספרות שלאחר המקרא — במשנה, בתלמוד ובמדרשים — הן לגבי שאלות של מבטא והן לגבי פרשת התצורה, לתולדותיהן של הצורות העבריות. בין המסורות הראשונות ובין המסורות האחרונות — טעונות הן איסוף ולימוד. ואמנם נתנו חוקרים דעתם על חשיבותן של מסורות העדות, וכל המבקש להפליג וללכת בעניין זה, תימצאנה לו עבודותיהם של א"צ אידלזון, ח' ילון, ז' בן-חיים, א' גרבלי, י' שבטיאל [דמתין] וש' מורג; אבל לכלל מבצע איסוף שיטתי לא הגיעו הדברים אלא בשנים האחרונות. מבצע זה, הנערך בחוג לבלשנות של האוניברסיטה העברית, עיקרו הקלטת קריאות במקרא ובמשנה, בתלמוד ובתרגומים, מפי בני עדות שונות, וכן הקלטת טקסטים לדוגמה

11 השוה: שלמה מורג, למחקר מסורות העדות בלשון חכמים, תרביץ כ (תשי"ז), עמודים 4—16; קריאת המשנה בקרב עדות ישראל, רקעה ומהותה, "לשונו לעם" עד—עה (כסלו—סבת, תשי"ז), עמודים

מלשונות הדיבור של עדות אלה. אין צריך לפרש, כמה מפעל זה של איסוף המסורות חשוב למחקר ההיסטוריה של העברית, ובמידה לא מעטה גם לגבי תולדותיה של הארמית. דקדוק עברי היסטורי של ממש יהא חייב להיזקק לנתונים העולים מתוך מחקר המסורות, ובמידה לא מעטה שרירים דברים אלה גם לגבי המילונות העברית. טבעם של דברים הוא, שבתהליך מיזוג הגלויות במדינת ישראל, תהליך המפגיש עדה בחברתה וממזג דפוסי תרבות, עשויה טהרתן של מסורות הלשון של העדות להיפגם על נקלה; יתרה מזאת — רבות מן המסורות הללו עתידות לעבור מן העולם תוך עת קצרה. ברור ומחזור אפוא, שאנו מצויים להיפנות לעיסוק בעניין זה ללא דיחוי.

דומה, שריכוז הדעת, שהגענו אליו בשאלת המסורות העבריות, הוא תולדה ישירה של המסיבות ההיסטוריות של העשור האחרון. מעולם לא נפגשו עדות רבות כל-כך בכפיפה אחת, ומעולם לא הייתה אוירתה של ארץ-ישראל מלאה עד כדי כך גוני גוונים של לשונות דיבור ושל צלילי מסורות עבר. ואותה שעה שצלילים אחרונים אלה פגים אט אט מפני העברית החדשה, הסוחפת בזרמה את מורשות העבר ומתיכה את כולן כאחת, רואים אנו עצמנו חייבים לאספם — בחינת שימור עדויות עבר לימי עתיד.

ז

כמה וכמה עבודות בתחום מדע הלשון ראו אור בעשור האחרון. סקירה מלאה היא עניין לביבליוגראף, והוא יצטרך לתת דעתו גם על המתהווה בתחומים קרובים לתחום הלשון —

במקרא, במדרש ובתלמוד, בספרות ימי-הביניים ובספרות
החדשה.

בסקירה זאת, שאינה מתיימרת כל עיקר להיות שלמה,
נביא רק חיבורים שהופיעו בעברית:

בתחומי המילונות: — הכרכים י"ג וי"ד של
מילון הלשון העברית לאליעזר בן-יהודה, בעריכתו של פרופ'
נ"ה טור-סיני; הכרך הראשון של "אוצר לשון המקרא",
הקונקורדנציה החדשה למקרא, בעריכתם של ש"א ליונשטאם
וד"ר י' בלאו; חלקיה הראשונים של הקונקורדנציה התלמודית
והמהדורה החדשה של "אוצר לשון המשנה" לרח"י קאסאווסקי
(מהדורה זאת מתוקנת בידי המחבר ובידי בנו משה); "מלון
עברי חדש", בעריכתו של א' אבן-שושן; "שפתנו במראות" לד'
אטינגר; "מאלף ועד תיו" מאת מ' מדין; מילוני המונחים של
האקדמיה ללשון העברית (מונחי המכוננית, מונחי המוסיקה,
מונחי הטלפונאות ומונחי האנטומיה).

בתחומי מחקר הלשון לתקופותיה —
שלושת כרכי "הלשון והספר" לפרופ' נ"ה טור-סיני; "מבטאי
שפתנו" לד"ר יג"פ גומפרץ; "מחקרים ועיונים בלשון, בשירה
ובספרות" לד"ר ב' קלאר ז"ל (הביאם לבית-הדפוס א"מ הברמן);
"דקדוק הלשון העברית" לצ' הר-זהב ז"ל; "לשון המקרא או
לשון חכמים" לא' בנדויד; הכרכים ב' וג' של "היכל רש"י"
ליצחק אבינרי; "עברית וארמית נוסח שומרון" לפרופ' ז'
בן-חיים; "תחבירה ומילונה של הלשון העברית שבתחום
השפעתה של הערבית" (יצא לאור במכפלת) מאת ד"ר מ'

גוטשטיין; „אבני שפה“ לפרופ' דב סדן; „העברית שלנו — באור שיטות הבלשנות“ ו„עברית טובה“ לד"ר ח' רוזן.

בתחומי שיפור הלשון וההוראה: — „עברית כהלכה“ לד"ר י' פרוץ, „לשון כהילכתה“ לי' לבני, המהדורה החדשה והמורחבת של „הוראת העברית בארץ ישראל“ לפרופ' ש"ד גויטיין, ועוד, מלבד ספרי לימוד שונים. על העובדות שמנינו כאן יש להוסיף חיבורים חשובים, שאין בהיקפם כדי ספר, שנתפרסמו בכתבי-העת — בעיקר ב„לשוננו“, „לשוננו לעם“ ו„תרביץ“.

האם נתנו מסיבותיה ההיסטוריות של תקופת העשור אותותיהן בשדות המחקר של העברית? אותות אלה ניכרים בתחומים אחדים, שעסקנו בהם כאן (בפרק ה — לגבי מחקר הלשון המדוברת, ובפרק ו — לגבי מחקר מסורות העדות); בתחומים אחרים אין הם מסתמנים. אבל עשור הוא תקופה קצרה, ובעיקר לגבי דיון וסיכום בתחום מתחומי מדעי הרוח. הקמת המדינה, וכל שבא עמה לעולם — ובייחוד ביסוס מעמדה הציבורי של הלשון והקמת האקדמיה — חיזקו את מסדו של מחקר העברית. חיזוק במישרין יש כאן, ואף חיזוק הבא בעקיפין: המעשה בתחום זה — כמעשה בתחומי המדע והספרות בישראל בכלל — מסתייע, שלא ביודעים, מכוח התנופה של מציאות, שבה לבטי הווח, תפארת עבר ומאווי עתיד נושקים אלו לאלו.